

Prečudno daleč gre beseda, da je našla svet iz mraka, da je videla vrtove, ki jih je duša vzela v svoje roke in jih stisnila na prsi, bele od meseca sanj iz bridkosti po sebi in njem... Radost je dvignila kelih, zaklicala v tujino in je beseda prišla, svetla, svetlejša: iz temnega poslanstva v borbi za kruh in grob — in je zaplesala iz pomladi v pomlad: Pesem, pesem: v bliskih, ki jih angeli nosijo v najglobljem hramu sveta, se je videla duša, zakrila oči si, zapela, zapela lepoto svojo...

Besedne umetnosti izrazno sredstvo: najtesnejša razdalja od naših duhovnih oči do našega srca, od srca do svetá in zadnjih zvezd, ki gredo skozi božje róke in dvignjene róke bratov in sester... Najbolj vroči spoj duše in njenega življenja, življenja mojega in tvojega, življenja in svetá in Bogá. Oči, ki se odpró iz stiske krvi v daljo krog sebe, iz tesnobe duše v svoj večni soj. Naše kot dihanje, pogled in kretnja. Blizu nam kot lastna roka, ki jo je duša prižela nase. Beseda: kako nas vzame iz sebe in nas da spet nam nazaj, ko je kakor v hipu preletela zvezde nad enim izmed naših vrtov, ki jim je vrtnar in jutro. V njej stoji kot v blisku svet pred nami, da se uzremo v svoji zadnji dalji, a se isti hip že vrnemo iz nje kot romar, ki je pokleknil na koncu svetá v templju najbolj sinjem... a smo vendar vedno kakor v sredini svetá in večnosti, nepremakljivo v sebi kot v hipu, a istočasno neskončno daleč kakor v muziki, od koder se vračamo nazaj kakor v sanjah, v svojo svetlobo nazaj...

Beseda: obrisna kot slika, neskončna kot muzika. Obsegljiva kot kip, nezgrabljiva kot soj. Dih krvi, smehlaj od zvezd...

Življenje pojoče besede je doživetje. Doživeti: iz večnosti uzreti samega sebe, prijeti se za róke in se voditi na bregove studencev, ki iz vseh pomladi teko... Objeti se, vzeti se na róke in stehitati svojo lastnost in skrivnost. Darovati se in se spet prejeti kot neskončen dar iz božjih rok... Ljubiti se. Videti se kot bliske, ki jih angeli nosijo skozi svoje dvore, ki so od vekomaj naši. Videti sebe, kakor nas sanja smrt... Goreti in zreti svoj odsvit, ki gre skozi daljne vrtove po rože za nas. In vedeti, da sta naši roki nagnjeni v nas kakor v večnost, odkoder bosta blesteli na vekomaj. Mistično sprejemanje samega sebe iz naših rok, ki so šle kakor brez nas v globočino sveta po nas, prej samim sebi nevidne. Stopiti v žarišče rož in zvezdá, dvigniti na róke večer in jutro svojega dneva. Iti v spremstvu živih in mrtvih po sebe-nevesto. Najti se, imeti se. Doživeti: srečati samega sebe, iti poslej s seboj tesno tesno skozi svojega videnja blisk od vzhoda do zahoda...

Nujnost doživetja je: razodeti se, da si ohrani duša svetlo ravnovesje v sebi, med seboj in svetom. Da ne zatemni v občestvu sester, da spet in spet osvetli svojo pot od vseh k sebi in postane sama sebi nezgrešljiva... Doživeti je stvariteljsko, zato je njegova volja

usmerjena v porajanje novih večnostnih vrednot, živih kot naše življenje, ki jih je dvignilo v luč rojstva iz nas, da žive izven nas vso v sebi zbrano, urejeno, v sebi stehitano bitnost, s smerjó iz sebe samih... Zato je umetnina organizem, ki ima v sebi vso polnost življenja. Sankcija njenega poslanstva pa je, da je izraz večnostne zavesti enotnosti naše osebnosti, osvojitve našega bistva, prižganega v onostranosti... Zato je vsaka umetnina stopnjevanje neskončnosti našega življenja, pomnoževanje vrednot svetá za večnost. Ker le osebnost ima v sebi njeno ceno, ki nas bo odrešila k sebi v Bogu. Njo, vso tako tesno osredotočeno v svoje središče, v zgneteno napetost svoje zavesti, more zajeti v izraz le lepota, vidno razodeta nam po umetnosti. Njena zadnja globočina je skrivnost našega lastnega bitja. Lepota je ethos umetnine.

UMETNOST IN ŽIVLJENJE.

MIRAN JARC.

Doživetja so, ki njih cena odtehta grozničavo osamelost dolgih let, ponižanja in razžaljenja najdragocenejših podob v podzemskem gradu človekovih skrivnosti, strahotno zavest časnosti in kljuvajoče ihtenje poblaznelega jaza, ki ga, napuhnjena, tro in vrtinčijo neznane sile vesoljstva. Doživetja so izven časa — in vendar jih je rodil čas, izven jaza — in vendar jih doživlja povsem določeni poedinec, lijejo nad kalnim območjem volje in moči — in vendar so vzplapolala iz obupnega trenja teh dveh svetov, — pomaknjena so v večnost miru in so povelicanje prebujenega, žrtvujočega se — človeka. Ta doživetja so — strmenje Talesa, gledanje Danteja, vodoravnost Dostojevskega, ki je v Aljoši poljubil zemljo ob pripevanju zborov zvezdá.

Zagonetno je rojstvo teh božanskih hipov. Otroški sijaj poje iz oči takega zamaknjenca, besede — če se sploh še katera odzove izza obzorij belega molčanja — so čudežno preproste, jasnost in enovitost pračloveka jim vdaja čarovit sijaj. Telo je kakor struna in je kakor piščal in spet kakor stih. Oblika je vtelešen duh, oblike sploh več ne ločiš od vsebine, snovi ne več od duha, zemlje ne od nebes. Aljošin poljub je spojil teh dvoje carstev, med kateri sta že pred romantiko budizem in židovstvo izkopala prepad, strašen v svoji navidezni nepremostljivosti, nad katerim pa so že Grki razpeli odliččen obok plemenitih linij, dočim so klasiki položili z enega brega na drugi breg sonet in jambe, krščanstvo pa je nad tem brezdomom zgradilo spravno piramido, ki združuje v sebi veličastno strmenje egipčanskih spomenikov, na kateri blesti križ kot tajno znamenje najvišjega razodetja. Koprnenje po pesmi je žeja po harmoniji, po vsemiru, po doživetju

šamega sebe. Zato vzcvete ta čudotvorna roža — pesem le v temi in krvi, le v trpljenju blodenj in duhovnih razklanosti, ki jim pa že pripeva motno, a nagonsko strastno klicanje po odrešitvi.

Trgajoči se zublji pokoljev, prevratov in vojn se pretvarjajo v vonjivost zvonkih stihov, kojih spevi, spominjajoči na sanjskost pastoral, tako čudno prosejajo v zadimljena obzorja gorečih pokrajin.

Bolezen, glad, blaznost in smrt jezdiijo v divjem diru preko zgrozelih množic, a njih vihar že prehaja v hvalnico pretresljivih molitev.

Najrazbrzdanejši plesi se spreminjajo v versko blazno rajanje skakačev in bicarjev. Šele iz infernalnih orgij duha vzkresavajoči se slap svetlobe ozarja proroško in božansko ozdravlja. Šele po vsakokratni katarzi, ki je vir umetnine, je pesnik postal videc. To »proroštvo« pa je povsem alogično, ritmično in ni nikak plod metričnega »izpopolnjevanja« ob metodološtvu joginov in fakirjev. A vem za ljudi, ki — posebno dandanes — širijo docela zmotno naziranje, nastalo iz hipertrofije intelektualizma in duševne odrevenelosti, da je namreč umetnik kratkomalo v vsem svojem dejanju in nehanju skladno in do skrajnosti logično bitje, ki si zavestno prizadeva biti nekak knjigovodja svojega življenja. No, le površno proučevanje biografij vseh velikih kiparjev besede, barve in zvoka nas prepriča baš o obratnem, namreč, da je umetnikovo prizadevanje po najskrajnejših višinah spoznanja trajna, podzavestna težnja, ki jo imenujem faustovstvo.

Baš omenjeno zmotno naziranje o naravi oblikovatelja idej pa je nastalo še iz povsem drugih vzrokov, ki jih je priklicala vprav naša sedanost.

»Velika doba« Evrope se namreč odlikuje po tem, da je ustvarila razmere, ki so potlačile človeka na stopnjo stroja. Današnji človek omaguje v najstrašnejšem odmevu besede, omaguje, ker mu je skoro odvzeta možnost stvariteljskega udejstvovanja, sospeva žarišč vseh sil, skratka doživljanja totalitete. Tri pota pa so, ki jih Evropec izbira, ko se rešuje pred postrojivijo svojega človečanstva. Pot mistike, pot dela in pot umetnosti. Prve — pot mistike — sploh ne bi omenil, ker je to pot najredkejših izvoljencev, ki jim je naklon k duhovnim vajam že prirojen, torej iz bistva njihove narave izvirajoč in ne — priučen ali privzgojen. Domovina te poti je Vzhod. Evropa pa je skrivnosti, ki sme njih tajno zaveso odgrniti le posvečenec, razkrila z najbolj materialistično propagando ezoterizma en masse in tako so sicer morda njega najidealneje hoteči zagovorniki in razširjevalci — oskrunjevalci najsvetejših misterijev, ki so in ostanejo le last poedinca. In tako se je zgodilo, da je Evropec, izrazit umstvenik, zledenil živ slap

vztočnjaštva v abstraktne teoreme, zaman skušajoč se vživeti v pasivizem, ko je — zapadnjak — prav tako izrazit aktivist, čigar neumorna razgibanost se še vedno izživlja le v območju telesnosti.

Sicer pa je za Evropeca najobičajnejše zatočišče — delo, ki mu pa v sedanji obliki izčrpa gotovo osemdeset odstotkov produktivne energije ter mu naperja pogled povsem navzven, jači in stopnjuje voljo večasih do skrajne napetosti in mu razširja jaza ter tako okreplja vse le v telesnost osredotočene sile in mu zaslužnjuje duha.

Posledice tega aktivizma vidimo bolj kot kedaj v vsej strahoti v sedanosti, ko smo sami priča polomu — civilizacije, ki naj bi bila nadomestilo in mu razširja jaza ter tako okreplja vse le v telesnost osredotočene sile in mu zaslužnjuje duha.

Posledice tega aktivizma vidimo bolj kot kedaj v vsej strahoti v sedanosti, ko smo sami priča polomu — civilizacije, ki naj bi bila nadomestilo in mu razširja jaza ter tako okreplja vse le v telesnost osredotočene sile in mu zaslužnjuje duha.

Priznam, da pozna vzhod še vse druge nebeške lestvice, ali vzpenjanje po njih je našemu človeku v naših življenjskih pogojih skoroda onemogočeno,

Mislím na stihe, ki so zvonki kot solčni spevi in zamolklo daljni kot nočna obzorja. Čitaš jih in pozabljaš na vse, na vse, na svojo davnino, na svoje pokolenje, na svoje ime. In ti je, kakor da rasteš z drevesom vred, z goro in morjem, z nebom in z ozvezdji, in ti je, kakor da preminevaš, a se tem zavestneje oživljaš v stanje radosti, ki ji ni imena.

Je pesem, preprosta in navidez borna, vsaka beseda pa je v svoji enovitosti močna kot priroda sama, je brezčasna in brez priveskov, ki so izraziti znaki določene dobe. Ne morem si misliti »tendenciozne« umetnosti, ki je koncem koncev le poljudno obravnavanje raznih časovnih, družabnih vprašanj, a prav tako si tudi ne morem misliti »umetnosti«, ki nam z vsiljivo formalistično navlako poudarja, četudi ne vem kako plemenite in vratolomne vzgone duha v stihih, ki so pravzaprav le slabotno upesnjene programi in manifesti miselnih goljufov ali pa bolnikov.

Mislím na slike, ki so tihe kot je polnočna pokrajina, ki jo drami le nihanje luninih strun in godba svetov. V taki tišini je več življenja kot v vsej dinamiki nekdanjih futuristov.

Mislím na skladbe, ki jim je vekovitost naklonila vprav — melodija, ki bo zvenela

še v srcih poznih rodov, ker jo je v sveti uri zapel pravi navdihnjenec, dočim bodo zvoki, ki jih je sestavil razkrajajoči in tuhta-joči razum, čez nekaj let sličili umazanim in bodečim črepinjam. Kajti veličina umetnine se očituje v tem, v kolikor nas je duhovno zlitje z dotičnim delom raztelesilo, v kolikor nas je pobrezčasilo in nam uspavalo jaza in voljo, da začujemo v tem novem stanju pasivnosti večno budno govorico skrivnostnih, obdajajočih nas sil, ki jih sicer vedno preglašajo dnevni kriki našega samoljubja.

BESEDE O KRITIKI.

IVAN PREGELJ.

Spričo vsega tega, česar še nimamo, ne bom trdil, da je nujna. Namreč monografija o slovenski slovstveni kritiki. Nezajemljiva bi prav gotovo ne bila, pa četudi bi le suhotno bibliografično beležila in kratko referirala. Kot trud veččega slovstvenega raziskovalca pa bi taka študija pomenila vprav važno knjigo. Bila bi komentar v zgodbi slovenske lepe knjige, disertacija, vredna doktorske časti... Te ektemporativne opazke ne iščejo doktorske časti. Šo, ker so menda vendarle nujne. Zakaj so nujne, povem na koncu.

* * *

Ali sploh smemo govoriti o naši književno umetniški kritiki? O slovenski kritiki kot posebnem književnem poglavju, kot o posebni disciplini s tradicijo? Ne vem: a vem, da imamo vsaj zgodbe naše kritike, imamo ljudi, tipe, ki so ustvarjali senzacijo in debato. Imamo ocene, ki so uspešno posredovale med umetnikom in bralcem. Imamo kritike, ki so mentorji poedinim pesnikom in celo pisateljskim generacijam, imamo sodbe, ki so prešle kot objektivirana resnica v anale slovstvene zgodovine. Skratka, vedno smo imeli delavce s širokim obzorjem in izbrusenim okusom — za naše razmere seveda in večinoma —, ki so našli tudi sredstev, da so mogli svojo sodbo beležiti in splošiti.¹

¹ Le nekaj bibliografičnega besedja kot dokaz: Bil je Zois. Iz Boileauja je mrzil enjambement. Bil je Čop. Schlegel je bil pred njim, a širjega obzorja ni bil. Bil je Kopitar — tip svoje žare. Bil je Bleiweis s krilatice »zvonec nosečega pervaka«. To je bilo pred borbo za kritiko. Po borbi za kritiko je bil Levstik-Lessing, ki je tragični kvinar uvel. Bil je Stritar, ki je vzgojil Levca in Ljublj. Zvon in še Aškerca, ki je njegovo napako ponovil, ko je pisal uvod v Prešerna. Bili so še Pavšek—Jeran—Marn—Pajk—Križič—Mahnič—Lampe — prava tradicija! — izrazito slovenske poteze in potrebe. Vem še za Ivana Cankarja, ki je zavrgel prvi naš šund, in Župančiča, ki je zavrgel Šimunovića (Tudinac). Vem še za Pintarja in Funtka. Cenim Prijatelja,

Beležiti in splošiti so mogli le nesistematično in neprogramno, usmerjeno v okusu časovnega rodoljubja in vzgojno obzirne naklonjenosti, v okviru družinskih naših književnih glasil redkokje in redkokrat brezobzirno stvarno — akademsko. Vzroki so bili v osebah in slovenskih prosvetnih razmerah, skratka v mizeriji, ki ji je še vedno Slovenec ime. Slovenec ni imel ne fakultete, ne literarnih salonov, ne književnih središč in torišč, ne akademsko literarno kritičnega glasila. Zato bom kratko povedal, da Slovenci še nimamo kritike, ki bi ji mogli reči, da je disciplina zase. Berem, da jo Srbi imajo iz Francozov, Rusov in Nemcev v Markoviću, Vuloviću, Nediću, Skerliću, B. Popoviću, Br. Lazareviću. Mi imamo le osebe brez šole: Čopa brez naslednika, Levstika, Stritarja in Levca. Vzgajala sta, ali sta naučila, bi dvomil spričo tega, kar je Tominšek še prav pred kratkim dokazal, ko je za Mencingerja kritično metodo posnel šele po — Prijatelju. Nismo sistematično gradili, ampak slepo po tujih zgledih. Župančiča in Cankarja pa še Ketteja in Finžgarja imamo le in brez vplivov in mentorstva sistematične discipline. In na vse zadnje — vraga! — ali je kritika sama sebi namen? Srbski slučaj da vendar misliti. Ali ni torej kritika izraz zrele narodne zavesti samostojnosti? Ali ni z našo kritiko kot s knjigo naše estetike in poetike?

* * *

Kakšna naj bo torej kritika, vsaj kolikor jo zmoremo? In čemu naj bo? In kako naj bo, da bomo vedeli, da se samostojno razvijamo, da rastemo k smotru, ki je eden: popolnost in slovenska...

Eno je gotovo, da imej sposobnost, kdor ocenjuje. Čevlje naj sodi kopitar. Tudi to še, da imej slovenski kritik mimo slovenskega obzorja še obzorje v teorijo, ki je za zdaj v slovenski poetiki, štilistiki in estetiki ne dobi, ker sploh slovenske poetike et reliqua še ni. Obzorje pravim, lahko zapišete tudi okus. Pa še nekaj. Tudi slog in obliko in — **osebnost**. Osebnost je vonj prave kritike, tiste hitre, priložnostne v našem knjižnem časopisju. Objektiviral bo sistematični slovstvenik. A vse naj bo v pravi meri. Kritika, ki jo pišejo nekateri naši mladi leposlovci prenekaterikrat zlasti, ko gre za nove pesniške zbirke, ni kritika. So osebne refleksije in glose ob besedilo, ki ga še nimam, in torej neumljive. List, ki ni namenjen zgolj izbrani družbi pišočega in ustvarjajočega občinstva, s takimi ocenami in oznanili svoje naročnike — pehari. Stoji namreč, da naši književni listi ne morejo biti in niso glasila umetnikov za

Glonarja, Iz. Cankarja, Ušeničnika, Terseglava, Debevca ter poznam Škrabčevo in Breznikovo jezikovno oceno. Potem je še ocena tistih, ki sami beletristično delajo. Preveč bi jih bilo navajati.